

MEKANSAL STRATEJİK PLANLAMA AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM ARAZİLERİ VE KIRSAL KALKINMA İLİŞKİSİ: KABİL-DEHSABZ ÖRNEĞİ

Zabihullah AMİN¹, Hüseyin Samet AŞIKKUTLU^{2*}, Latif Gürkan KAYA³

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Mekansal Planlama ve Tasarım Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye
amin.popel@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9782-373X

^{2*}Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Burdur, Türkiye
sasikkutlu@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3518-7202

³Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Burdur, Türkiye
lgkaya@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8033-1480

Özet

Bu çalışmanın amacı Kabil-Dehsabz ilçesinde mekansal stratejik planlama açısından sürdürülebilir tarım arazileri ve kırsal kalkınma ilişkisinin incelenmesidir. Çalışmanın temel materyalini konu kapsamında yapılmış, uluslararası ve ulusal kaynaklar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kitap, tez, makale, bildiri ve görsellere ulaşılmıştır. Çalışma alanı, Afganistan Kabil ili Dehsabz ilçesidir. Çalışmanın yöntemini paydaş gruplarına (akademisyen, uzman ve çiftçi) uygulanan SWOT (GZTF) analizi ve yüz yüze görüşmeler oluşturmaktadır. Sonuç olarak Dehsabz ilçesinde tarımsal üretim ve üretilen ürünlerin pazarlanmasında sürekliliği sağlamak için paydaş gruplarının belirli dönemlerde fikirleri alınarak yönetsel kararlar oluşturulmalıdır. Tarım arazilerinin korunması ve tarımda modern tekniklerin kullanımı sağlanmalıdır. Bu bağlamda Dehsabz ilçesinde tarımsal arazilerin sürdürülebilirliği ve tarımsal kalkınmasının sağlanması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kabil-Dehsabz ilçesi, Kırsal kalkınma, Mekansal stratejik planlama, Sürdürülebilir tarım, SWOT (GZTF) analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN SUSTAINABLE AGRICULTURAL LANDS AND RURAL DEVELOPMENT IN TERMS OF SPATIAL STRATEGIC PLANNING: THE CASE OF KABUL-DEHSABZ

Abstract

The relationship between sustainable agricultural lands and rural development in the terms of spatial strategic planning in Kabul-Dehsabz district is the goal of this subject. The main material of the study consists of international and national sources made within the scope of the subject. In this context, books, theses, articles, statement and images have been reached. The case area is Dehsabz district of Kabul province in Afghanistan. The method of the subject consists of SWOT analysis implemented to stakeholder groups (academics, expert and farmer) face to face surveys. As a result, in order to provide continuity in agricultural production and marketing of manufactured products in Dehsabz district, administrative decisions should be made by taking the opinions of stakeholder groups in certain periods. The conservation of agricultural lands and the use of modern techniques in agriculture should be provided. In this context, it will be possible to provide the sustainability and agricultural development of agricultural lands in Dehsabz district.

Keywords: Kabul-Dehsabz district, Rural development, Spatial strategic planning, Sustainable agriculture, SWOT (GZTF) analysis

1. GİRİŞ

Bugünün koşullarında şehirlerdeki insanların hızlı nüfus artışının sürmesi, şehirlerde mekan ihtiyacını gerektirmekte ve gelişme süreciyle beraber şehirler mekanda hızlı bir şekilde genişlenmektedir. 1960'lı yılların sonunda kentlerdeki saçaklanarak genişleme ve büyüme, dünyadaki birçok şehrin özellikle ifade etmek gerekirse metropoliten alanların önemli bir problem alanını meydana getirmektedir (Sezgin, Varol ve Koçak, 2012). Bu kentleşme baskısından tarım alanları en fazla etkilenmektedir. Tarıma elverişli arazilerin kaybı, ekolojik ve ekonomik sonuçlara neden olması yanında, kentlerin ya da ülkelerin kendilerini besleme olanaklarını düşürerek, dışa bağımlı bir duruma gelmelerine sebep olmaktadır (Meşhur ve Akseki, 2013). Küresel Toprak Degradasyonu Değerlendirmeleri Projesi - *Global Assessment of Human-induced Soil Degradation* (GLASOD) kurumuna göre Afganistan'da karasal topraklarının bozulma miktarı yaklaşık %16'sı insan odaklı faaliyetler sebebiyle ciddi şekilde olumsuz etkilenmiştir. Bu toprak degradasyonu ayrıca, ülkenin'in güney ve güneybatısındaki illerde binlerce hektar tarım arazisi kapsamıştır (Beier, 2019).

İnsanoğlu, geçmişten günümüze kadar artan gereksinimlerini gidermek ve artan şekilde karmaşık duruma gelen yaşam biçimi içinde düzeni sağlayabilmek için planlama yaklaşımını geliştirmiştir. İnsanların ihtiyaçları incelenerek bütün kültürel ve doğal değerlerin akılcı bir şekilde kullanımı, sürdürülebilirlik yaklaşımları doğrultusunda düzenleme çalışmalarının yapılması ve en uygun yaşam koşullarının sağlanmaya çalışılması bütün planlama çalışmalarının esas amacıdır (Kınalı, Erol ve Kaya, 2020). Litman'e (2020) göre planlama, ne yapılacağına ve nasıl yapılacağına dair karar verme sürecini ifade etmektedir. TDK sözlük anlamına göre planlama kavramı "Bir işin bir eserin gerçekleştirilmesi için uyulması gereken düzen, düşünce, niyet, hedef, hayal veya bir kentin, bir yapının, bir makinenin farklı bölümlerini gösteren çizim" olarak tanımlanmaktadır (Şanlı, 2020).

Mekan kavramı, tarih boyunca birçok gruplar ve felsefeciler tarafından yorumlanıp çeşitli tanımlar yapılmıştır. Fakat mekan kavramı hakkında kesin bir tanım yapmak güçtür. İlk zamanlardan beri, insan ve mekan arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. İnsanlar mekanları sadece yaşamakla kalmamış aynı zamanda kendi yaşantısı için yaratmıştır. Mekanın İngilizcedeki anlamı "space" ve Fransızcada anlamı "espace" olarak ifade edilen mekan kelimesi, "ende ve boyda uzantı ve mesafe" anlamına gelen, Latince'deki "spātium" kökünden türemektedir (Arar, 2019). Mekan, beşer sözlüğünde, yaşam ortamlarının fiziksel veya sanal parçalarını belirtmeyi amaçlayan önemli bir kavram olarak ifade edilmiştir. İngilizce dilinin veri tabanlarından en büyük sözlüğü olan WordNet, mekan kelimesinin dokuz anlamından üçü: Mekan, "her şeyin fiziki varlığı içinde bulunduran sınırsız genişlik", "genellikle objeler arasında bir şekilde sınırlandırılmış boş bir alan" ve "belirli bir amaç için ayrılmış bir alan" olarak ifade edilmiştir. Bu üç ifade, uzayı algılama ve tanımlamadaki çeşitliliği açıkça göstermektedir (Zlatanova ve diğerleri, 2020). TDK sözlük anlamına göre mekan kelimesinin anlamı "bulunulan yer" olarak tanımlanmaktadır (URL-1, 2021).

Mekansal planlama kavramı ilk defa 2013 yılında, 6495 sayılı Kanun ile İmar Kanunu'nun sekizinci maddesinde yer alarak 2014 tarihli Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği ile mekansal planlamanın tanımı yapılmıştır. Bu yönetmeliğin amaç satırında "arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren mekansal planların yapımı" cümlesinden mekansal planlamayla araziye doğrudan etkileyen planlama ifade edilmektedir. Mekansal planlama, ülkelerin kalkınma/gelişme sürecinin doğal bir parçası olarak sosyal ve ekonomik kalkınma ile ilgili bütün faaliyetlerin fiziki çevrede (mekan) şekillenmesi, yönlendirilmesi ve gerçekleştirilebilmesi ile ilgilidir (MPGM, 2018). Mekansal planlama sistemlerinin çağdaş, bölgesel ve kentsel sorunlarla başa çıkmak için donanımlı olup olmadığı, politika sektörleri arasındaki entegrasyonu teşvik etme, değişen toplumsal ve politik koşullara uyarlanabilir bir şekilde yanıt verebilme ve vatandaşların karar alma süreçlerine dahil etme kapasitelerine büyük ölçüde bağlıdır (Nadin, Stead, Dabrowski ve Fernández-Maldonado, 2020). Stratejik mekansal planlama, 3194 sayılı imar kanununa göre "Mekânsal strateji planlar ülke kalkınma politikaları ve bölgesel gelişme stratejilerini mekansal düzeyde ilişkilendiren, bölge planlarının ekonomik ve sosyal potansiyel, hedef ve stratejileri ile ulaşım ilişkileri ve fiziksel eşiklerini de dikkate alarak değerlendiren, yer altı ve yer üstü kaynakların ekonomiye kazandırılmasına, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine, yerleşmeler, ulaşım sistemi ile kentsel, sosyal ve teknik altyapının yönlendirilmesine dair mekânsal stratejileri belirleyen, sektörlerle ilişkin mekânsal politika ve stratejiler arasında ilişkiyi kuran, 1/250.000, 1/500.000 veya daha üst ölçek haritalar üzerinde şematik ve grafik dil kullanılarak hazırlanan, ülke bütününde ve gerekli görülen bölgelerde yapılabilen, sektörel ve tematik paftalar ve raporu ile bütün olan planlar" olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2010a).

Dünya’da ve Türkiye’de her ilerleyen gün çevresel sorunlar artış gösterirken, doğal varlıkların yaşam alanları hızlı şekilde küçülmektedir. Bir taraftan tarımda verimliliği artırırken doğal tarım arazilerini ve toprağı korumak, çiftçilerin yaşam standardını arttırmak, başta hızla yükselen Dünya nüfusunun gereksinimi olan kaliteli ve yeterli besin maddesini sağlayarak gıda güvenliğini karşılamak, tarımda sürdürülebilirliğin temel faktörleridir (Baran, Bellitürk ve Çelik, 2021). Sürdürülebilir tarım; tarımsal faaliyetlerinin sürdürülmesini temin edecek ekonomik tatmin seviyesini ve toplumsal beklentileri karşılayabilecek, ayrıca doğal dengeyi bozmadan yürütülecek tarımsal faaliyetleri ifade etmektedir (Kuşat, 2013). 2011 yılında mülga Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi bağlamında, Avrupa Birliğine Katılım Süreci Öncesi Mali Yardımları-*Instrument for Pre-accession-Rural Development* (IPARD)’na eşleştirme amacı ile hazırlanmıştır (Anonim, 2010b).

Toplum hem geçmişte hem günümüzde çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır ve bu sorunları çözebilmek için çeşitli çözümler bulmaya çalışmıştır. Kalkınma deyimini de bu şekilde doğmuştur. Kalkınma deyimini zamanla farklılık göstererek zenginlik kazanmıştır. Ancak yeryüzünde bazı ülkelerin gelişmişlik düzeylerin değişmesi nedeniyle kalkınmada birtakım konular ve çeşitli yeni kavramlar kazanılmıştır. Kırsal Kalkınma kavramı yeryüzünün hem gelişmekte hem de gelişmiş olan ülkelerinde ilgi ve kabul gören bir kavramdır. Kırsal kalkınma kavramı son 15-20 yılda gündem konusudur (Bakırcı, 2007). Kırsal kalkınma kavramı ilk defa BM örgütüne tanımlanmış ve kırsal kalkınma şeklinde kabullenilmiştir. Bu tanıma genel bir açıdan bakıldığında toplum kalitesinin kırsal olup olmadığı rastlanmaktadır. Kırsal kalkınma kavramı; küçük toplulukların yer aldıkları toplumsal, kültürel ve ekonomik şartları iyileştirmek amacı ile sarf ettikleri çabaların devletin bu bağlamdaki çabalarıyla bir araya getirilmesi, bu toplulukların ulusun tamamıyla uyum sağlaması ve ulusal kalkınma uğraşlarının tam olarak katkıda bulunmalarının sağlanması sürecini ifade etmektedir (Haydari, 2019).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (*Organisation for Economic Co-operation and Development* (OECD)), Avrupa Birliği tarafından da kabul gören bir başka tanım geliştirmiştir. OECD kırsal alanları, nüfus yoğunluğu durumunun km² başına 150 kişinin altında olduğu mekanlar olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre OECD kırsal alanları 3 gruba ayırmıştır (OECD, 1988);

- Toplam nüfusun %50’sinden çoğunun bulunduğu Baskın Kırsal Bölgeler,
- Toplam nüfusun %15–50 arasının bulunduğu Belirgin Kırsal Bölgeler,
- Toplam nüfusun %15’inden az kısmının bulunduğu Baskın Kentsel Bölgeler.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Kabil-Dehsabz ilçesinde mekansal stratejik planlama açısından sürdürülebilir tarım arazileri ve kırsal kalkınma ilişkisinin incelenmesidir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma alanı Afganistan’da Kabil ilinin Dehsabz ilçesidir. Dehsabz ilçesi Afganistan’ın Kabil ilinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Nüfusu yaklaşık 2.000 kişi olan Tara khel kasabası Dehsabz ilçesi’nin merkezidir. Dehsabz ilçesinin nüfusu 100.136 kişiden fazla hesaplanmıştır. Dehsabz ilçesi 34.5767 ° kuzey enlemleri ile 69.2564 doğu boylamları arasında yer almaktadır. Denizden yüksekliği 1.794 metredir. Dehsabz ilçesi Hamid Karzai uluslararası havalimanının yakınında yer almaktadır (URL- 2, 2021). Şekil 1’de çalışma alanının konumu sunulmuştur.

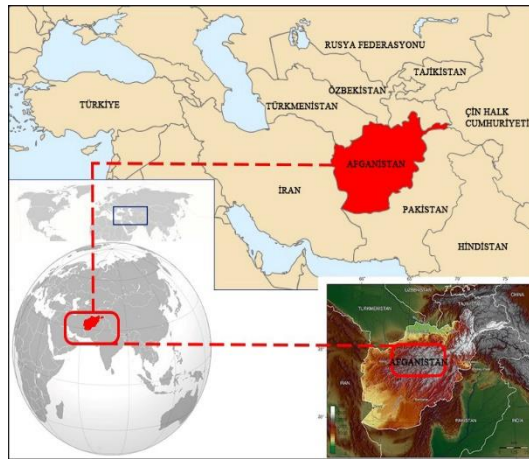

Şekil 1. Çalışma alanının konumu (URL-2, 2021'den değiştirilmiştir)

Çalışma kapsamında GZFT (SWOT) analizi yöntemi kullanılmıştır. GZFT analiziyle alakalı ilk çalışmalar, 1950'li yılların başında George Albert Smith Jr ve C. Roland Christensen, organizasyon stratejileri ile çevre ilişkisini araştırması ile başlamıştır. GZFT analizine benzer analiz yöntemleri Amerika Birleşik Devletlerinde Harvard Business School ve diğer işletme okullarında 1960'lı yıllarda başlamıştır. GZFT analizi sonunda Heinz Weilrich'in stratejik planlamada yeni bir analiz şekli olarak iç ve dış faktörleri incelenmek üzere 1982'de "The Tows Matrix, A Tool For Situational Analysis" makalesi ile İngilizce ilk harflerinden oluşan Güçlü (S), Zayıf (W), Fırsatlar (O) ve Tehditler (T) ortaya çıkmıştır (Güven ve Kaygın, 2015). Mekan'a dönük planlama çalışmalarında kullanılan yöntemlerden biri de GZFT analizidir. GZFT analizi yöntemi dört bileşenden oluşmaktadır ve planlanacak konu ya da alan bu dört bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu bileşenler; (S) (Strengths- Güçlü yönler (G)), (W) (Weaknesses- Zayıf yönler (Z)), (F) (Opportunities- Fırsatlar (F)) ve (T) (Threats - Tehditler (T)) olarak ifade edilmektedir (Taş, 2011).

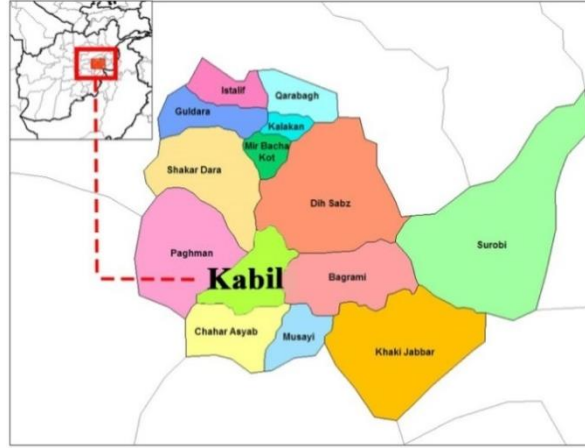
3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Afganistan eski ipek yolu ve insan dalgaların odak noktası üzerine ve yüzyıllar boyunca bölge halklarının geçtiği, antik Dünya'nın dönel kavşağı olarak nitelendirilmektedir. Afganistan'ın stratejik önemi ve coğrafi konumu eski dönemlerde Aryana olarak isimlendirilen, 1747 yılından günümüze Afganistan adıyla bilinmekte ve bugünün "Afganistan İslam Cumhuriyeti" Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kavşak noktasında bulunan bir ülkedir (Obayd, 2017). Şekil 2' de Afganistan'ın konumuna ait bir görünüm verilmiştir.

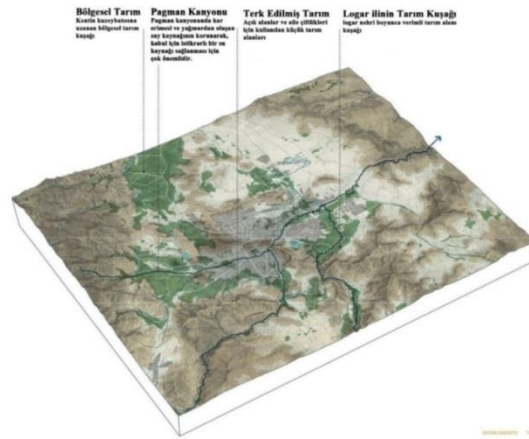
Şekil 2. Afganistan'ın konumu (URL-2, 2021'den değiştirilmiştir)

Kabil ili Afganistan'ın başkenti ve en kalabalık şehri olarak bilinmektedir. Kabil nehri boyunca kurulu olan bu şehir on altı ilçeden oluşmaktadır. 4.462 km² yüzölçümündeki Kabil ilinin nüfusu 2021 yılında 4.336.000 kişi olarak hesaplanmıştır (URL-3, 2021). Karasal iklime sahip Kabil ilinde kışlar soğuk ve yazlar da sıcak geçmektedir. Kabil ili deniz seviyesinden 1.800 metre yükseklikte kurulmuştur. Kabil'in kuzeyinde Parwan ili güneyinde Logar ve Nangrahar illeri doğusunda Laghman ve Kapisa illeri batısında ise Maidan Wardak ili bulunmaktadır (URL-2, 2021). Şekil 3'de çalışma alanının konumu sunulmuştur.

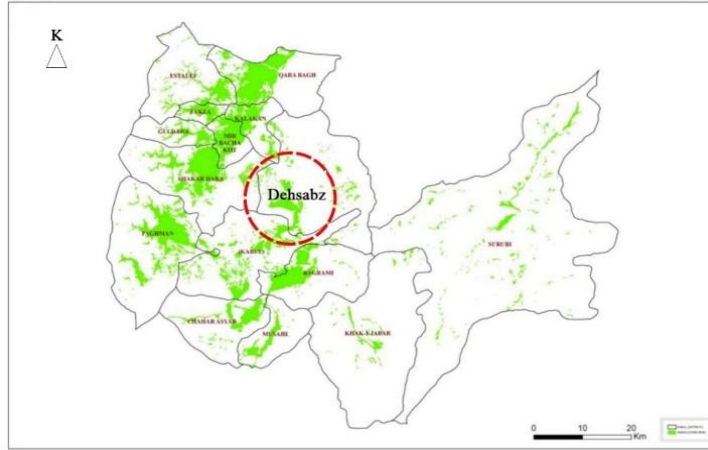
Şekil 3. Kabil ilinin konumu (URL-2, 2021'den değiştirilmiştir)

Sasaki kuruluşunun yeni Kabil projesinde tarımla ilgili geliştirdiği stratejilere göre, mevcut tarım arazilerini prensip olarak korunmalı ve hatta planlandığı gibi yeni Kabil projesinin alanını çevreleyen yeşil alanın bir parçası olarak geliştirilmelidir. Yarı kırsal konutların ev bahçesi tarımı ile sağlanabileceği yeni Kabil projesinin eteklerinde bile verimli tarım yapılabilmektedir (JICA, 2009). Şekil 4'de Kabil'deki tarım arazilerin dağılımına ait görünüm verilmiştir.

Şekil 4. Kabil'deki tarım arazilerinin dağılımı (JICA, 2009'den değiştirilmiştir)

Şekil 5'de gösterildiği gibi Kabil kentinde tarım arazilerinin dağılımı ilin kuzeybatısında yoğunlaşmaktadır. 2008 yılında yaklaşık 54.341 hektar tarım alanı Kabil ilinin toplam yüz ölçümünün %9,26 oluşturmaktadır. Kabil ilinin kuzeybatı bölgesi verimli tarım arazi Panjshir nehri su havzasının yakınında yer almaktadır (USAID, 2008).

Şekil 5. Kabil ve Dehsabz ilçesinde tarım arazilerin dağılımı (USAID, 2008'den değiştirilmiştir)

Afganistan'ın başkenti Kabil'in, bir bölümünü oluşturan plato doğu-batı ticaret yolu üzerinde bir vaha olarak kurulmuş, tarihsel olarak yaklaşık 3.500 yıl öncesine dayandığı bir geçmişe sahiptir. Tarih boyunca art arda Büyük İskender, Sasani İmparatorluğu, İslam İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu, Babür İmparatorluğu ve diğerlerin uğrak noktası olmuştur. Afganistan 1747'de Durrani İmparatorluğunun yetkisi altına alınarak Kabil 1775'te başkenti olarak seçilmiştir (URL-4, 2018). Bugünkü Kabil şehrinin temel yapısı ve konut gelişimi 1940'lı ve 1950'li yıllara dayanarak kabil kentinin ana caddesi (Jadayi Maiwand), Kabil Üniversitesi hastaneleri ile birlikte inşa edilmiştir. Sokak sisteminin genişlemesi ve konut gelişimi 1950'lerden sonra da devam ederek 1962'de nüfusu 380.000'e ulaşan Kabil kenti Afganistan'ın en büyük kenti olmuştur. JICA kuruluşun nüfus sayımına göre önümüzdeki 20 yıl içinde Kabil nüfusu 2 milyon kişi daha da artacağı beklenmektedir. Kabil kentinin bu büyümeyi kontrol etmek için, Afgan hükümeti ve birçok yabancı kuruluş ve aktör tarafından ileriye dönük eylem planları gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla Kabil kentinin ilk master planı (Şekil 6) 1962-64 yılları arasında 800.000 kişi için Afgan ve Rus uzmanlar tarafından hazırlanmıştır (JICA, 2009). Şekil 6'de Kabil kentinin yıllara göre mekansal olarak gelişme eğiliminden bir görünüm verilmiştir.

Şekil 6. Kabil kentinin yıllara göre mekansal olarak gelişme eğiliminden bir görünüm (URL-4, 2018)

Özellikle Sasaki master planında hem politika hem de yatırım kararlarında doğu Kabil'deki büyümenin nerede büyüdüğüne dair stratejilere öncelik vererek Kabil kentindeki gelişmeyi doğuya yönlendirmektedir. Bu plana göre, alt yapı, arazi yönetimi ve genel büyüme stratejinin bir parçası olarak, Kabil'in tarımsal kemer koruması da aynı derecede önem taşımaktadır. Bu tarımsal arazi kemeri gelecek için verimli tarım olarak korunması gerekmektedir (Şekil 7) (JICA, 2009).

planlama bağlamında sürdürülebilir tarım arazileri ve kırsal kalkınma ilişkisi konusu kapsamında çeşitli resmi kurum ve kuruluşlarda görev yapan paydaş gruplarına (akademisyen, uzman, çiftçi) GZFT analizi uygulanmış ve ayrıca paydaş gruplarıyla yüz yüze görüşülmüştür. Bu kapsamda;

- Akademisyen paydaş grubu için 20/12/2020 tarihinde Kabil Üniversitesi Ziraat Mühendisliği Bölümü'nde akademisyenlerle toplantı düzenlenmiş ve 3 (üç) kişiyle yüz yüze görüşülmüştür.
- Uzman (İdareciler) paydaş grubu için 17-18/01/2020 tarihlerinde Ziraat ve Sulama Bakanlığı'nda düzenlenen toplantı sonucunda 6 (altı) kişiyle, Şehircilik ve Arazi Bakanlığı'ndan 3 (üç) kişiyle yüz yüze görüşülmüştür.
- Çiftçi paydaş grubu için 25-26/03/2021 tarihlerinde çalışma alanı olan Dehsabz ilçesinde çiftçilerle düzenlenen toplantı sonucunda 10 (on) çiftçiyle yüz yüze görüşülmüştür.

GZFT analizi sonucunda akademisyen, uzman (İdareciler) ve çiftçi paydaş gruplarından yüz yüze toplam 22 (yirmi iki) kişinin görüşleri alınmıştır (Çizelge 1). Görüşmeler neticesinde elde edilen veriler yorumlanarak önerilerin geliştirilmesinde faydalanılmıştır. Çalışma alanının güçlü ve zayıf yönleri ile bu alanı etkileyen tehditler ve fırsatların karşılıklı değerlendirilmesi ile yapılan GZFT analizinde tarım arazisi, tüm yönleriyle ortaya konmuştur.

Çizelge 1. Dehsabz ilçesinde üç paydaş grubun GZFT analizinin sonuçları

Güçlü yönleri (Strengths)	Zayıf yönleri (Weaknesses)	Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
<p>-Dehsabz ilçesinde verimli tarım arazileri'nin varlığı.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin Kabile yakınlığı (Erişilebilirlik) ile düşük maliyetli tarımsal üretimin yapılabilmesi.</p> <p>-İlçede yeterli su kaynağının olması ile sulu tarım yapılabilmesi.</p> <p>- Üretilen tarımsal ürünlerinin ihracat odaklı olması.</p> <p>-Erişilebilirlik açısından havayolu ve karayolu gibi ulaşım sistemlerinin olması.</p> <p>-Üzüm yetiştirilmesi açısından uygun bir bölge olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde sulama alt yapısına yönelik projelerin olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde JICA, UN-Habitat gibi yabancı yardım kuruluşların yürüttüğü projelerin olması.</p> <p>-İlçenin doğal ekosistem özelliklerinin tarımsal açıdan uygun koşullar oluşturması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde alternatif ve sertifikalı ürünlerin (fidan) yetiştirilmesi.</p> <p>-Kaliteli tohum ve fidan kullanılmasının sağlanmasına yönelik projelerin olması.</p>	<p>-İlçede tarım arazileri'nin amacına uygun kullanılmaması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde nitelikli ve genç iş gücünün tarımsal faaliyetlere katılmaması.</p> <p>-Bitki hastalığından dolayı pazarlama sorunları.</p> <p>-İlçede nitelikli çiftçi eğitimi konusunda yetersizliklerinin olması.</p> <p>-İlçenin tarımsal ürünlerinde zayıf planlama anlayışı.</p> <p>-Yüksek üretim maliyetinden düşük rekabet gücü.</p> <p>-İlçede tarımsal faaliyetlerin ilkel ve geleneksel olarak devam etmesinden verim düşüklüğü.</p> <p>-İlçede tarımsal ürünlerinin işlenebilmesi için tarıma dayalı sanayinin gelişmemiş olması.</p> <p>-Tarım arazilerinin kentsel gelişmeye maruz kalması.</p> <p>-Toprak ve su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı.</p> <p>- Bitkisel hastalıkların olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde tarımsal sulama sistemlerinin eskimiş olması ve ark (su kanalı) sulaması yapılması ile su kaybının oluşması.</p>	<p>-Dehsabz ilçesinin Kabile yakınlığı (Erişilebilirlik) ile düşük maliyetli tarımsal üretimin yapılabilmesi.</p> <p>-Sasaki Kuruluşun Kabil ili için hazırladığı stratejik gelişme planında tarım meslek yüksek okulunun düşünülmesi.</p> <p>-İlçenin tarım ürünlerinin işlenebilmesi için Pole Charkhi organize sanayi bölgesinin olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesi doğal ve kırsal turizm potansiyeline sahip olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin Kabile yakınlığından dolayı ürünlerin pazarlama olanağının olması.</p> <p>-İlçenin doğal ekosistem özellikleri sebebi ile düşük maliyetli tarımsal üretim.</p> <p>-İlçede nitelikli çiftçi eğitimi konusunda programların olması.</p> <p>-İlçede doğal tarımın yapılabilmesi.</p> <p>-İlçede tarım odaklı sanayinin geliştirilmesi için devlet destekli hibe programlarından faydalanması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin tarım turizmi açısından uygun olması.</p>	<p>-İlçede tarım topraklarının amaç dışı ve yanlış kullanımı.</p> <p>-İlçede arazilerin miras yoluyla bölünmesi ve tarımsal işletmelerin küçük olması.</p> <p>-Kuraklık ve iklim değişikliği.</p> <p>-Kabil ili nüfusunun çok olmasından yeraltı suyunun aşırı azalması.</p> <p>-İlçede doğal kaynakların (Su, toprak, otlaklar, ağaçlık alan vb.) yoğun kullanılması ile kirlenme olasılığı.</p> <p>-Doğal ekosisteme ait problemler (erozyon- toprak tuzlanması, toprak yetersizliği, iklim değişikliği vb.).</p> <p>-4195 ve 1848 sayılı yönergelerinin ihlal edilmesi.</p> <p>-Sasaki kuruluşun Kabil ili için hazırladığı master planında kentin gelişme yönünü ve gelişme alanı kentin doğu tarafına yönlendirilmesi.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde Kabil büyük şehir belediyesinin, Şehircilik ve arazi bakanlığının çeşitli projelerinin devam etmesi ile tarım alanlarının yapılaşma korkusu.</p>

Çizelge 1. Dehsabz ilçesinde üç paydaş grubun GZFT analizinin sonuçları (Devam)

Güçlü yönleri (Strengths)	Zayıf yönleri (Weaknesses)	Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
<p>-Seracılık alanlarında üretilen ürünlerde yüksek teknoloji olanaklarından faydalanması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin doğal ve kırsal turizm potansiyeline sahip olması.</p> <p>-Küçük ölçekte aile çiftliklerinin ve tarımsal faaliyetlerinin yaygın olması.</p> <p>-İlçede çeşitli bitkisel ürünlerin yetiştirilebilmesi.</p> <p>-Kabile yakınlığından tüketici talebinin artması ile pazarlama olanakları.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin düz arazi yapısı ile sulama kolaylığı.</p> <p>-İlçede kırsal kalkınma projelerinin olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde yoğun seracılık faaliyetlerin olması.</p> <p>-Tarımsal faaliyetlerin gelişmesi için hibe programlarının olması.</p>	<p>-Tarım sektöründe özel yatırımların az olması.</p> <p>-Kuraklıktan dolayı çayır-mera alanlarının kaybolma tehlikesi.</p> <p>-Bağımlı ve yaşça büyük nüfus kitlelerinin tarımda çalışması.</p> <p>-Tarımsal altyapının eksikliği.</p> <p>-Tarımda makineleşme sonucunda oluşan işsizlik.</p> <p>-İzinsiz ve denetimsiz kazanılan su kuyularının olması.</p> <p>-İlçenin tarım alanlarında kullanılan sertifikalı tohumların ithal olmasından dolayı pahalı pahalı şekilde temin edilmesi.</p> <p>-Tarımsal üründe düşük verim ve geçinme sorunları.</p> <p>-İlçede sulama için kullanılan suyun yaz mevsiminde yetersiz olması.</p> <p>-İlçede standart ve yöreye uygun tohum temininde karşılaşılan zorluklar.</p> <p>-Tarımsal alanda devam eden yönetimsel olumsuzluklar.</p> <p>-İlçede çocuk işçiliğinin olması nedeni ile yaşça küçük çocukların eğitimine devam edememesi.</p> <p>-Soğuk hava depolarının eksik olması.</p> <p>-Bilinçsiz uygulanan sulama teknikleri.</p> <p>-Dehsabz ilçesindeki genç nüfusun kabil merkezine göç etmesi.</p>	<p>-İlçede mutlak tarım arazilerinin mevcudiyeti.</p> <p>-İlçenin tarım arazilerinde çeşitli ürün yetiştirme potansiyelinin olması.</p> <p>-Üzüm yetiştirilmesi açısından uygun bir bölge olması.</p> <p>-Kabil nüfusunun hızla artması nedeni ile tarımsal ürünlere talebin artması.</p> <p>-Özel sektör yatırımcılığın tarıma olan ilgisinin günden güne artması.</p> <p>-Fidan yetiştirilmesi açısından uygun bir bölge olması.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde Bal üretimi için uygun olması.</p>	<p>-Dehsabz ilçesinde tarımla uğraşan insanların yaş ortalamasının yüksek olması.</p> <p>-Tarımsal işgücünün inşaat, sanayi ve diğer sektörlerle kayması.</p> <p>-Pole Charkhi OSB ve Hamid Karzai uluslararası Havalimanı'ndan kaynaklanan çevre kirliliği.</p> <p>-Dehsabz ilçesinde yoğun yapılaşma faaliyetleri ve rant baskısı.</p> <p>-Ağaç kesimi nedeni ile çölleşme sorunu.</p> <p>-Dehsabz ilçesinin yakınında bulunan Pole Charkhi OSB'inden kaynaklanan kirlilik bitkisel ürünlerin hastalığına sebep olması.</p> <p>-Kentleşmenin getirdiği rant sebebi ile tarımsal arazilerinin satılması ve konuta dönüştürülmesi.</p> <p>-İlçede tarım sektörü artık geçindirecek bir sektör özelliği yeterince insanların başka sektörlerle (sanayi, inşaat, hizmet vb.) kayması.</p> <p>-İlçede taş ocaklarında meydana gelen patlamaların neticesinde etrafa saçılan taş ve kayık parçalarının tarım arazilerine zarar vermesi.</p> <p>-Kabilin Khair Khana kasabasından gelen ve Dehsabz ilçesinden geçen su kanalına şehrin özel ve kamu tesislerinin atık suyun dökülmesi nedeni ile çevre kirliliğine ve tarımda bitki hastalığına sebep olması.</p>

3.2. Dehsabz İlçesinin Temel Sorunlarının Tanımlanması

Dehsabz ilçesinde temel sorunların tanımlanması için Dehsabz ilçesinde sürdürülebilir tarım arazilerinin kırsal kalkınmaya etkisinin mekansal stratejik planlama bağlamında incelenmesi kapsamında hazırlanan GZFT analizi doğrultusunda saptanan zayıf yönleri ile tehditlerden yararlanılmıştır. Tespit edilen sorunlar aşağıda görüldüğü üzere 8 (sekiz) farklı başlıkta gruplandırılmıştır;

Sorun 1: Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı

Sorun 2: Tarımsal arazilerinin miras yoluyla parçalanması

Sorun 3: İklim değişikliği ve ilçenin su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı

Sorun 4: Çevre kirliliği kaynaklı sorunlar

Sorun 5: Tarımsal alanda devam eden yönetimsel olumsuzluklar

Sorun 6: Nitelikli iş gücü ve göç sorunu

Sorun 7: Kabil ilinin yeni master planında ilin gelişme yönü Dehsbaz ilçesine doğru yönlendirilmesi

Sorun 8: İlçede Tarım odaklı sanayinin gelişmemiş olması.

3.3. Hedefler

Dehsbaz ilçesinde mekansal stratejik planlama açısından sürdürülebilir tarım arazileri ve kırsal kalkınma ilişkisi incelenmesi kapsamında hazırlanan GZFT analizi sonucunda belirlenen zayıf yönleri ile tehditler doğrultusunda saptanan 8 (sekiz) farklı sorunlara yönelik kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri geliştirilmiştir.

• Kısa Vadeli Hedefler

Çalışma sürecinde saptanan temel sorunlara yönelik kısa vadeli öneriler aşağıda sunulmuştur;

- Dehsbaz ilçesinde tarımsal arazilerinin korunması ve iyileştirilmesine yönelik yaklaşımların benimsenmesi,
- Dehsbaz ilçesinde çiftçilerin tarımsal arazilerinin korunması ve verimli kullanılması ile ilgili bilinç düzeyinin yükseltilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde sulama amaçlı kullanılan su kaynakların geliştirilerek korunması,
- Dehsbaz ilçesinde su kaynakların verimli kullanımı ile ilgili toplum bilincinin yükseltilmesi ile su kaynaklarının bilinçsiz kullanımın engellenmesi,
- Su kaynakların verimli kullanımı ile ilgili “Kullanan öder, Kirleten öder” politikanın benimsenmesi,
- Dehsbaz ilçesinde doğal kaynakların (toprak, su vb.) korunmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde maden ve taş ocaklarının çevreye verilen zararların engellenmesi,
- Dehsbaz ilçesinde bitkisel hastalıkların önlenmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- Dehsbaz ilçesinde özel sektör yatırımcıların yatırım yapması için teşvik edilmesi,
- Tarımsal alanda özel yatırım yasal ve mevzuat uygulamaları ile yönetimsel olumsuzluklar giderilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde nitelikli çiftçi eğitimi konusunda çalışmalarının yürütülmesi,
- Dehsbaz ilçesinde işgücü açığı kapatılmasına yönelik iş olanaklarının artırılması ile ilçede kadınların işgücüne katılımın sağlanması,
- Dehsbaz ilçesini terk eden nitelikli iş gücünü ilçede tutmak için işçilerin sosyal yaşam güvencesinin sağlanması ve gelir getirici projelerin yapılması,
- Dehsbaz ilçesinin tarım alanında düzenli üretim planlama politikasının uygulanması,
- Dehsbaz ilçesinde tarımsal ürünlerinin işlenebilmesi için tarım odaklı sanayinin geliştirilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi.

• Orta Vadeli Hedefler

Çalışma sürecinde saptanan temel sorunlara yönelik orta vadeli öneriler aşağıda sunulmuştur;

- Cumhur Başkanlığınca çıkarılan, Kabil ve Afganistan’ın tüm illerinde tarım alanlarının yapılaşmasını engelleyen (4195 ve 1848 sayılı) yönergelerin tümüyle uygulanması,
- İlçede tarım arazilerinin geliştirilmesi ve koruma önlemleri katı bir şekilde uygulanması,
- Dehsbaz ilçesinde çayır ve mera alanlarının özelliklerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı,
- Dehsbaz ilçesinde tarımsal arazide kullanılan sulama tekniklerin geliştirilerek modernleşmesi,
- Dehsbaz ilçesinde su kaynaklarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanım politikalarının / Stratejilerinin geliştirilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde su kaynaklarının planlanması ve sürdürülebilir kullanımı,
- Dehsbaz ilçesinde doğal ekosisteme ait sorunların çözülmesi,
- Dehsbaz ilçesinde sulama alt yapısına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde atık su arıtma tesislerin kurulması,
- Pole-charkhi OSB’sinde daha az atık su üretimin sağlanması,
- Hamid Karzai havalimanı ve Pole-charkhi OSB’inden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi,
- Köylüyü köyde tutmak için gelir getirici projelerinin gerçekleştirilmesi,
- Dehsbaz ilçesinde özel sektör yatırımların teşvik edilmesi için yerli ve yabancı yatırımcılara ayrıcalıkların tanımlanması,
- Dehsbaz ilçesinde nitelikli iş gücü arttırmak için yapılacak olan tarım meslek enstitüsün tamamlanması,
- Yatırım yasalarının revize edilerek yatırımcıların hukuksal güvencesinin sağlanması,

- İlçede tarım sektörü geçindirecek bir sektör haline getirilmesi,
- Sasaki kuruluşun Kabil ili için hazırladığı master planında alınan kararların revize edilmesi,
- İlçede bulunan Pole Charkhi OSB’inde tarım odaklı sanayi tesislerinin kurulması,
- Pole Charkhi OSB’inde soğuk hava depolarının yapılması.

- **Uzun Vadeli Hedefler**

Çalışma sürecinde saptanan temel sorunlara yönelik uzun vadeli öneriler aşağıda sunulmuştur;

- Üst ölçekli planlamada Dehsabz ilçesinin çayır ve mera alanlarının özelliğinin korunmasına yönelik kararların geliştirilmesi,
- Dehsabz ilçesinde miras, alım-satım veya alt yapı inşası gibi nedenlerle parçalanmış ve küçülmüş arazilerin birleştirilmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi,
- Dehsabz ilçesinde su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımın sağlanması,
- Dehsabz ilçesinde doğal ekosisteme ait sorunların çözülmesi,
- Dehsabz ilçesinde yapılacak olan tarım meslek enstitüsünde nitelikli iş gücünün eğitilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- Dehsabz ilçesinde yerli ve yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi,
- Dehsabz ilçesinin banliyö bölgesi haline getirilmesi,
- İlçede miras, alım-satım veya altyapı inşası gibi nedenlerle parçalanmış arazilerin birleştirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,
- Kuraklık sebebiyle ilçede bulunan su kaynaklarının kurumaması yönünde çalışmaların yapılması,
- Yerli ve yabancı yatırımcıların desteklenmesi,
- Dehsabz ilçesi banliyö bölgesi haline getirilmesi ile kırsal ve tarımsal özelliğinin korunması,
- İlçenin tarımsal sektörünün modernleşmesi.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında mekansal stratejik planlama açısından sürdürülebilir tarım arazileri ve kırsal kalkınma ilişkisi incelenmiş. Bu doğrultuda, planlama, mekan, mekansal planlama kavramları ve stratejik mekansal planlama kavramları, kırsal kalkınma ve sürdürülebilir tarım arazileri gibi kavramlar çerçevesinde incelenmiştir. Söz konusu kavramlara dair literatür taramasından ve uygulamalı çalışmalarından (GZFT analizi) elde edinilen bilgiler doğrultusunda Dehsabz ilçesinin tarımsal sürdürülebilirlik adına tehditlerin neler olduğu ve aynı şekilde değerlendirilmesi gereken fırsatların neler olduğu belirlenmiştir. Böylece ilçede yapılan GZFT analiziyle güçlü ve zayıf yönleri ortaya konarak Dehsabz ilçesi ile ilgili öncelikle bir mevcut durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, çalışma sürecinde mevcut durum tespiti ve saptanan temel sorunlara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur;

- Dehsabz ilçesi tarımsal faaliyet açısından bir bütün olarak değerlendirdiğimizde tarımsal hareketliliğin devamlılığını sağlayan faktörler arasında verimli tarım arazisinin bulunması, tarımsal sürdürülebilirliğin önemli bir güvencesidir. Dolayısıyla Dehsabz ilçesinin tarımsal arazilerinin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
- Dehsabz ilçesinde tarımsal sürdürülebilirliği tehdit eden en önemli unsurlardan arazilerin miras yoluyla parçalanmasıdır. Dehsabz ilçesinde tarımsal faaliyetler için tarımsal arazilerinin niteliği kadar tarım yapılan arazilerin büyüklüğü de önemlidir. Ayrıca Dehsabz ilçesinde miras yoluyla tarım arazileri küçük parsellere bölerek mirasçılar arasında paylaşılmaktadır. Böylece tarım arazileri sürekli kaybedilerek verimliliğini kaybetmektedir. Tarımsal çiftliklerin küçük ve parçalı bir yapıya sahip olması üretimde verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Dehsabz ilçesinin tarımsal arazilerinde miras yoluyla meydana gelen parçalanması durumun giderilmesi gerekmektedir. Böylece ilçede arazi kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması mümkün olacaktır.
- Afganistan’ın yer altı doğal ve su kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen bu doğal kaynakları idare edebilecek altyapıya sahip değildir. Dehsabz ilçesinde tarımsal alanlarında geleneksel sulama tekniği Karez (açık sulama Kanalları) sulaması devam etmektedir. Dehsabz ilçesinde yeraltı suyunun kullanımı açısından gelecekte önemli bir sorun haline gelebilecek. Yeraltı suyun çekilmesine ve güvenli kullanılmamasına sebep olan faktörlerin en önemlisi ilçede nüfus artışı, izinsiz kazılan su kuyuları ve sanayi tesisleridir. Bu doğrultuda Dehsabz ilçesinde su kaynaklarının iyi planlamayla doğru kullanımının sağlanması gerekmektedir.

- Dehsabz ilçesinde özellikle Pole_charkhi OSB'inde ve Khayır Khana bölgesinden gelen atık su kanalından kaynaklanan çevre kirliliği konusu dikkat çekici boyuttadır. Dolayısıyla bu kirliliği önleyecek yaklaşımlar belirlenmelidir. Pole Charhi OSB'inde üretilen ve çevresel kirliliğe sebebiyet veren atık suyun arıtılarak geri kazanımı için Pole Charhi OSB'inde atık su arıtma tesislerinin kurulması ve ilçenin tarımsal alanlarında tekrar kullanımı sağlanmalıdır.
- Dehsabz ilçesinde tarıma dayalı sanayi ve soğuk hava depolarının gelişmemesi ilçede tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Üretilen tarımsal ürünler bozulmakta ve yeterli sürede saklanamamaktadır. Bu doğrultuda Pole charkhi OSB'inde tarıma dayalı sanayi tesislerinin kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Dehsabz ilçesi verimli tarım arazilerine sahiptir. Ancak Dehsabz ilçesinde yapılaşma çalışmalarının (Hamid Karzai uluslararası havalimanı, Pole Charkhi OSB, ceza evi vb.) neden olduğu yoğunluk nüfus artışına sebep olmaktadır. İlçenin tarım arazilerinin amacına uygun kullanılmaması ve çeşitli projelerin devam etmesi çayır ve mera alanlarının kaybına yönelik bir tehdit olarak görülmektedir. Bu bağlamda Dehsabz ilçesinde hayvancılığın geliştirilmesi ve çayır-mera alanlarında ıslah çalışmalarının yapılmasıyla bu alanların korunmasının sağlanması mümkün olacaktır.
- Afganistan, bulunduğu coğrafi ve jeopolitik konumu itibarı ile tarım ve kırsal toplum özellikleri göstermektedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomi özelliği taşımasına rağmen tarım arazileri iklim değişikliği (susuzluk, kuraklık) sebebi ile tam anlamı ile kullanılmamaktadır. Dehsabz ilçesinde genelde sert bozkır ikliminin hakim olması tarımsal faaliyetler yılda sadece bir defa yapılmaktadır. Dolayısıyla Dehsabz ilçesi'nin iklim durumuna yönelik tarımsal ürün yetiştirme yaklaşımları benimsenerek üreticiler bu yönde bilinçlendirilmelidir.

Kısaca ekonomisi tarıma dayalı Dehsabz ilçesinde tarımsal üretim ve üretilen ürünlerin pazarlanmasında sürekliliği sağlamak için yönetsel kararların alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çiftçi, uzman ve akademisyen paydaş gruplarının belirli dönemlerde fikirleri alınarak yönetsel kararlar şekillenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca tarım arazilerinin korunması ve tarımda modern tekniklerin takip edilerek üretimde kullanımı sağlanmalıdır. Özellikle tarımsal üretimin her aşamasındaki paydaşların bilinçlendirilmesi önemli bir konudur. Böylece Dehsabz ilçesinde hem tarımsal arazilerin sürdürülebilirliği hem de tarımsal kalkınmanın sağlanması mümkün olacaktır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Bu çalışma, “Sürdürülebilir Tarım Arazilerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisinin Mekansal Stratejik Planlama Bağlamında İncelenmesi: Kabil-Dehsabz Örneği” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Anonim. (2010a). Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi (11.03.2020): https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Mekansal_Planlama_Sistemine_%c4%b0li%c5%9fkin_de%C4%9Ferlendirme_Raporu.pdf
- Anonim. (2010b). İyi Tarım Uygulamaları Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ. Erişim Adresi (11.03.2020): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/12/20101229M6-11.htm>
- Arar, B., (2019). Mimarlık Fakültelerinde Mekansal Performansın Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi; Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep, Türkiye. Erişim Adresi (03.08.2021):https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/106834/yokAcikBilim_10256282.pdf?sequence=-1
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye'de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar. Ankara: Nobel.
- Baran, M.F. Bellitürk, K. ve Çelik, A. (2021). Önsöz. M. F. Baran ve diğerleri (Ed.). Değişen Bir Dünya'da Sürdürülebilir Tarım Yönetimi. Önsöz. (s.1-2). ISBN: 978-625-7636-45-2. Ankara: İksad Publishing House.
- Beier, A.C. (2019). Sida's Helpdesk for Environment and Climate Change. Erişim adresi (21.07.2022): https://sidaenvironmenthelpdesk.se/digitalAssets/1735/1735122_afghanistan-environmental-overview-190306.pdf,

- Güven, B. ve Kaygın, E. (2015). Adıyaman ili SWOT analizi. Erişim Adresi. O. Tektaş (Ed.). SWOT analizi ile ilgili teorik çerçeve. Veritas akademi (2015), Bölüm 1. (s.1-3). ISBN: 978-605-4266- İstanbul: Veritas Yayıncılık.
- Haydari, A. (2019). Kırsal Kalkınmada Kırsal Potansiyellerden Yararlanma Olanakları: Kütahya Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, Türkiye. Erişim Adresi (12.03.2019): <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- JICA (2009). Japan International Cooperation Afghanistan Office, Japan International Cooperation Agency, Erişim Adresi (15.01.2021): <https://www.jica.go.jp/afghanistan/english/office/index.html>
- Kınalı, T. Erol, U.E. ve Kaya, L.G. (2020). Isparta-İslamköy örneğinde arazi toplulaştırma çalışmalarının mekansal olarak değerlendirilmesi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11(2), 150 – 151. Online ISSN: 1309-2243. Erişim Adresi (03.02.2020): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1106697>
- Kuşat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: avantaj ve dezavantajları-Türkiye incelemesi. Journal of Yaşar University, 29(8), 4896 – 4916. Erişim Adresi (03.02.2021): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179384>
- Litman, T. (2020). Planning principles and practices. Victoria Transport Policy Institute, 1-35. Erişim Adresi (03.07.2022): <https://www.vtpi.org/planning.pdf>
- Meşhur, Ç. ve Akseki, H. (2013). Kentsel yayılma sonucu yapılaşmaya açılan verimli tarım alanları Konya kent deneyimleri. Megaron Dergisi, 8 (3), 165 – 174. Erişim Adresi (03.02.2021): [https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-99609-ARTICLE_\(THESIS\)-AKSEKI.pdf](https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-99609-ARTICLE_(THESIS)-AKSEKI.pdf)
- MPGM (2018). Mekansal stratejik planlama, Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim Adresi (25.11.2020): https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Mekansal_Planlama_Sistemine_%c4%b0li%c5%9fkin_de%C4%9Ferlendirme_Raporu.pdf,
- Nadin, V. Stead, D. Dabrowski, M. ve Fernández-Maldonado, A.M. (2020). Integrated, adaptive and participatory spatial planning: trends across Europe. Regional Studies, October, 2020, 55(5), 791-803. Erişim Adresi (03.08.2022): <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2020.1817363>
- Obayd, N. (2017). 11 Eylül saldırısı sonrası Afganistan'daki ekonomik kalkınma dönüşümü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 134 –135. Erişim Adresi (04.07.2021): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/peyad/writing-rules>
- OECD (1988). OECD Rural Policy Reviews, The New Rural Paradigm Policies and Governance, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris. Erişim Adresi (02.01.2021): <http://www.oecd.org/regional/rural-development/>
- Sezgin, D. Varol, Ç. ve Koçak, M.B. (2012). Ankara'daki kentsel büyüme ve saçaklanmanın verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanımına etkisi. Metu Journal of The Faculty of Architecture, 29 (1), 273 – 288. Erişim Adresi (04.07.2021): http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2012/cilt29/sayi_1/273-288.pdf
- Şanlı, T. (2020). Kentsel Planlamaya Giriş. Erişim Adresi (28.11.2020): https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/tugce.sanli/137040/kent_103_1-2.pdf,
- Taş, B. (2011). Tarım alanlarının planlaması sürecinde SWOT analizi kullanımına bir örnek: Sandıklı İlçesi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 9(2), 189 – 195. Erişim Adresi (03.07.2021): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691089>
- URL-1 (2021). Türk Dil Kurumu, Erişim Adresi (24.06.2021): <https://sozluk.gov.tr/>,
- URL-2 (2021). Afghanistan demographics, Erişim Adresi (07.01.2021): https://en.wikipedia.org/wiki/Geography_of_Afghanistan
- URL-3 (2021). Worldometers. Erişim Adresi (13.06.2021): <https://www.worldometers.info/world-population/afghanistan-population>,
- URL-4 (2018). Kabul urban design framework, Erişim Adresi (19.01.2021): <https://www.sasaki.com/projects/kabul-urban-design-framework/>,
- USAID (2008). Afghan Agriculture, United States Agency for International Development, Erişim Adresi (25.01.2021): <https://afghanag.ucdavis.edu/country-info/province/files/profile-Kabul.pdf>
- Zlatanova, S. Yan, J. Wang, Y. Diakité, A. Isikdag, U. Sithole, G. ve Barton, J. (2020). Spaces in spatial science and urban applications—state of the art review. ISPRS international journal of geo-

information, January 2020, 9(1), 58. Erişim Adresi (05.06.2022): <https://www.mdpi.com/2220-9964/9/1/58>.